

Нели Ганчева (София, България)

ЦЕНЕН СПРАВОЧНИК В ОБЛАСТТА НА КИРИЛОМЕТОДИЕВИСТИКАТА

Мая Иванова, Цветомира Данова. *Кой, кога, къде в Пространното житие на св. Константин-Кирил*. Помагало. София: Кирило-Методиевски научен център, 2021. 304 с. ISBN 978-954-9787-44-3.

През 2021 г. литературата в сферата на кирилометодиевистиката се обогати с детайлно обмислен и прецизно изработен справочник върху текста на *Пространното житие на св. Константин-Кирил*. От съществено значение е, че той е посветен на първото най-важно славянско кирило-методиевско произведение, основен извор за живота и делото на светите братя Кирил и Методий. Появата му е част от инициативата на Кирило-Методиевския научен център за подпомагане на образователния процес с издания, които предлагат в достъпен вид достоверна информация за съвременното състояние на изследванията върху кирило-методиевското книжовно наследство.

Справочникът „Кой, кога, къде в Пространното житие на св. Константин-Кирил“ е дело на Мая Иванова и Цветомира Данова, научната редакция дължим на Климентина Иванова. Издаден е в поредицата „Библиотека Легенда“ с финансовата подкрепа на Националната научна програма „Културно-историческо наследство, национална памет и

обществено развитие“. Книгата, определена на титулната страница като помагало, се състои от две части: първата представлява азбучен справочник, а втората съдържа текста на *Пространното житие на св. Константин-Кирил (ЖК)* в новобългарски превод. Следват четири приложения, списък на използваната литература и резюме на английски език. Поместени са и две въведения, написани съответно от отговорния редактор Евгени Зашев (с. 9–12) и от авторките (с. 13–16). Съдържанието им е сходно – кратко представяне на информацията за *ЖК*, до която науката е достигнала; пояснение, че текстът на творбата може да се проучва от гледната точка на различни научни дисциплини; посочване на целите и предназначението на изданието, както и разяснения по неговата структура. Едновременно с това обаче сведенията в тях взаимно се допълват и поставят различни акценти. Встъпителните думи на редактора изразяват убеждението, че книгата има потенциала да предизвика интереса и на читатели извън образователната

система. Един от акцентите в увода на М. Иванова и Цв. Данова пък е този, че много често в резултат на проучването на средновековната творба не се достига до окончателни решения на въпросите в науката, а до хипотези, базирани на наличните писмени свидетелства. Основателен е подходът на авторките да не заобикалят нерешените проблеми, а да ги отбелязват там където е необходимо, като по този начин дават възможност още в училище да се направят първите стъпки към разкриване на сложността на изследователския процес.

Вглеждането в съдържанието на представяното издание показва, че на всеки етап от работата си авторките са се съобразявали с предназначението му – да бъде в помощ на подготовката по старобългарска литература. Още заглавието, формулирано като поредица от въпроси, провокира интереса и желанието за търсене на знания, както и насочва към въпросо-ответната, диалогичната форма на обучение, доказала качествата си на ефективен образователен метод. Именно възможността на този тип наслови да поражда у читателя интерес към изучаваните обекти ги прави особено подходящи за справочниците. Естествено, формулираните в настоящото заглавие три въпроса не изчерпват характера на информацията, предназначена да обясни текста на *ЖК*, но те са ключ към основните категории, с които се описва всяко едно събитие – лица, време и място, и поради това останалите въпроси, намерили отговор в книгата, имплицитно се съдържат в тях.

Справочникът е поместен в първата част на изданието (с. 17–204). В него са представени 175 имена и понятия, които присъстват пряко или контекстуално в *ЖК*, като на всяко е посветена отделна рубрика. Обхванати са лични и народностни имена, имена на държави,

градове и водни обекти, на племена и народи, на свещени книги, на институции. Обяснени са също така понятия и изрази, които се употребяват в житието. Въпреки че рубриките са подредени по азбучен ред, за по-голямо удобство в Приложение 1 (с. 267–276) е публикуван пълен техен списък. Първият въпрос, който следва да си зададем при работа със справочника, е какви са критериите за подбор на включените в него материали. Проучването му потвърждава тезата на авторките, изложена във въстъпителните им думи (вж. с. 14–15), че стремежът е бил да се постигне изчерпателност при представянето на застъпените в творбата имена и понятия. Пълната ексцерпция на материала в посочените по-горе категории дава възможност за цялостно осмисляне на произведението и обогатява и разширява представите за пресъздадените в него събития – цел, чието осъществяване в курса на обучение по литература е от особено значение.

Принципното решение на авторките при формулиране на заглавията на статиите да следват текста на новобългарския превод на *ЖК*, или да са максимално близо до него, поражда необходимостта да пояснят, че в справочника са включени 19 рубрики (от общо 175) за имена и понятия, които не са директно назовани в житието или са назовани по различен от приетия в помагалото начин. Нещо повече – те присъстват не само в Приложение 1, но и в специално подготвеното за тях Приложение 2: „Азбучен списък на имената и понятията, поместени в част I, които не се срещат в този вид в *ЖК*“ (с. 277–278). Безспорно тези рубрики имат място в настоящото издание, което си поставя задачата да разясни в пълнота съдържанието на творбата и по този начин да улесни нейното възприемане. Вероятно

има основание и решението на М. Иванова и Цв. Данова да ги обособят в отделно приложение и така да наблегнат върху факта, че се придържат към текста на *ЖК* в новобългарския му превод. В него попадат названия на държави, на диспути на Константин-Кирил Философ, на византийските мисии, в които той участва, някои термини и тематични заглавия. Причисляването на едно от тях – „дървото Александър“, към разглежданата категория обаче е до голяма степен условно и може да се приеме само по отношение на така формулираното словосъчетание, защото името Александър присъства в гл. XII на житието. Същевременно в Приложение 2 не откриваме някои имена, които не фигурират в текста на *ЖК*, но са включени в помагалото. Такива са „Византия“, „Коран“, „висше училище в Цариград (Магнаурска школа)“, „Хазарски каганат“. Разбира се, на фона на цялостното впечатление за компетентно подбран и прецизно систематизиран материал този пропуск е незначителен, още повече че навсякъде в статиите авторките отбелязват, че съответните названия не са засвидетелствани в пространното житие.

Извън обхвата на сведенията в първата част на книгата остават две понятия, които са застъпени в текста на *ЖК*, а именно – библейски цитати и Света Троица. Наистина данни за един от най-широко разпространените похвати на цитиране през Средновековието, основаващо се на Библията, са налични в статия със заглавие „Цитати и цитиране в *ЖК*“ (с. 183–184). Въпреки че тя е много ценна с поднесената в нея богата информация, мисля, че посвещаването на отделна рубрика на проблема за цитирането от Библията би обогатило познанията на читателя за специфичните особености на средновековния текст.

Понятието „Света Троица“ е употребено седем пъти в *ЖК*. Имаме пълното основание да го определим като един от възловите концепти в произведението, но не заради значителния брой негови употреби, а защото тази основна за християнството доктрина заема средищно място в споровете на Константин-Кирил Философ със сарацините и хазарите. Затова според мен включването на рубрика, поясняваща същността ѝ, би било от полза за коректното тълкуване както на тези спорове, така и на идеите и образите в творбата като цяло.

Публикуваните в настоящото помагало справочни статии се отличават с високо качество, дължащо се на поместената в тях богата и точно подбрана, а също ясно, достъпно и увлекателно поднесена информация. С присъщия им професионализъм и отговорно отношение към работата М. Иванова и Цв. Данова умело прецизират обема от сведения, нужен, за да се обясни всяко едно име и понятие в контекста на IX столетие и времето, което предхожда и предначертава делото на Константин-Кирил Философ и Методий. Оставайки верни на проблематиката, изхождаща от конкретното произведение, обикновено авторките разглеждат своите обекти в по-широка историческа, геополитическа и културологична перспектива, което позволява на читателя да вникне в характера на епохата, да си изясни причините за описваните събития от църковната и политическата история, да обогати представата си за културата на Средновековието и в крайна сметка да разбере текста на житието. Обстояните, но същевременно синтетично изложени данни в много от рубриците са от правна точка за търсене на допълнителна информация извън обхвата на справочника.

Необходимо е да се отбележи и значението на прилагания от авторките подход на представяне на сведенията в статиите. Във всяка от тях те не само обобщават утвърдените в науката факти и оценки, но и ги обясняват. Този подход е изключително ценен, защото предлага механизъм за осмисляне и трайно възприемане на информацията и поради това прави книгата привлекателна за широк кръг читатели. Ще си позволя няколко кратки примера в подкрепа на изложеното мнение. В статията си за Методий (с. 101–105) М. Иванова (в края на всеки текст с инициали е посочено името на неговия автор) обяснява по следния начин защо е било необходимо ръкополагането му за архиепископ на Панония, с каквато цел княз Коцел го изпраща в Рим през 869 г.: „Само с този висок църковен сан той [Методий – бел. моя, Н. Г.] може да ръководи и църковния живот на славяните в Панония“ (с. 103). Пак там, когато възпроизвежда сведенията от *Пространното житие на Методий* за извършения превод на почти цялата Библия, М. Иванова пояснява значимостта на това дело, като подчертава, че благодарение на него славяните вече разполагат не само с необходимите за богослужението новозаветни и старозаветни книги, но и с небогослужебните текстове на Стария завет, предназначени за индивидуално четене. В посветената на Византия статия същата авторка коментира контекстуалното присъствие на названието на източната част от Римската империя в *ЖК* така: „Думата [Византия – бел. моя, Н. Г.] не е засвидетелствана в *ЖК*, но всички други топоси, имена и титли поместват както териториално, така и хронологично разказаните събития в рамките на Византийската империя. В този смисъл *ЖК* отразява цялата вековна традиция от момента на съз-

даването на Източната Римска империя до IX в.“ (с. 44).

В съответствие със справочния характер на статиите във всяка от тях се посочва главата (или главите) от *ЖК*, в която се срещат поясняваните имена и понятия. По този начин те лесно може да бъдат намерени в текста на житието. Ценно указание е и изписването в курсив на понятията, на които е посветена самостоятелна рубрика. Така повечето от рубриците препращат смислово към други, вследствие на което, по думите на авторките, се изгражда „мрежа от пътеки“, предоставяща възможност за „по-обширен поглед върху интересуващите ни въпроси“ (с. 15).

Втората част на помагалото (с. 205–264) съдържа *ЖК* в новобългарски превод, направен от отличния познавач на средновековното българско книжовно наследство Христо Кодов от преписа на творбата в *Загребския сборник* на Владислав Граматик от 1469 г. (HAZU III.a.47). Преводът излиза за първи път в академичното издание на пространните жития на светите братя Кирил и Методий (Климент Охридски. Събрани съчинения. Т. 3. Подготвили за печат Б. Ст. Ангелов, Хр. Кодов. София, 1973, с. 120–141), снабден с подробен коментар и богата библиография. В помагалото текстът му е отпечатан в пълнота без съкращения. Както в изданието от 1973 г. житието е разделено на 18 глави според традицията, възхождаща към първия издател на този извор – Павел Йозеф Шафарик. Източниците на многобройните библейски цитати в *ЖК* са отбелязани в бележки под линия. Принципите на предаване на текста са посочени в указанията към публикацията (с. 206–208).

В Приложение 3 (с. 279–281) е поместена информация за изданията, препечатките и преработките на съществува-

щите преводи на новобългарски език от 1912 г. насам, която разкрива трайния интерес към паметника сред българското общество. Последното, четвърто по ред, приложение (с. 282–283) съдържа списък на използваните съкращения, включително и съкращенията на библейските книги, цитирани в *ЖК*, които се изреждат според последователността им в библейския корпус, а не по азбучен ред. Помагалото завършва с библиографски опис (с. 285–301), в който са подбрани някои основни заглавия от обширната научна и научнопопулярна литература, посветена на житието.

Изборът на формат, художественото оформление и графичните илюстрации

към текста допълва цялостното впечатление за отлично свършена работа на всички равнища.

Предложеният анализ на съдържанието и структурата на справочника „Кой, кога, къде в Пространното житие на св. Константин-Кирил“ дава основание да се обобщи, че той е изработен със завидна компетентност и усърдие при спазване на всички изисквания към този вид литература. Положителният отзвук за него сред широки обществени кръгове показва перспективността на начинанието, което би следвало да бъде продължено и спрямо други първостепенни кирило-методиевски извори.

*Нели Ганчева,
Кирило-Методиевски научен център –
Българска академия на науките*